

Tragika sesazení staré královny věd

Roman Cardal

11. júna 2024 + Spoločnosť + CZ, Filozofia

Konec staré úcty

Aristoteles hájí stanovisko, podle něhož je metafyzika *nejjistější věda*. Na jeho podporu uvádí *bezpředpokladnost* metafyzického vědění. Zatímco všechny ostatní vědy vycházejí z principů, jejichž platnost nejsou schopny dokázat a musí tedy počítat jen s jejich *hypotetičností*, metafyzika se v takové situaci nenachází. Zamýšlí se i nad svými výchozími principy a s kritickým nasazením dokazuje jejich *nevývratnou platnost*.

Díky tomuto nevídanému teoretickému počínu se metafyzice (s jejím noetickým rozměrem) po dlouhá staletí prokazoval respekt a mezi mnohými filozofy vládlo přesvědčení, že je skutečnou *královnou věd*. Tím měli na mysli právě její schopnost obhajoby prvních principů lidského rozumu. Její poměr k ostatním vědám byl považován za vztah, jenž se podobá *vazbě věřitele k dlužníkům*. Tak jako dlužníci závisí na věřiteli, protože si od něj vypůjčili prostředky na svou vlastní činnost, tak i metafyzika „dodávala“ vědám spolehlivé zásady, o něž se ve své práci mohly bez zbytečných pochybností opírat.

Ilustračný obrázok, Raffael: Aténska škola (výrez z väčšieho celku)

zdroj: wikimedia commons

Jak známo, s příchodem moderní vědy byla metafyzika *sesazena ze svého výsostného postavení* a skončila na okraji zájmu vědecky aktivních lidí. Proč k takovému jejímu zneuznání došlo? Šlo by jistě uvést celou řadu příčin přeskupení pořadí uznávaných věd, ale my se zde zmíníme jen o některých.

Svou roli jistě sehrál názor některých středověkých myslitelů, podle kterého je lidskému rozumu mnohem bližší matematika než metafyzika, z čehož poněkud sofisticky vyvozovali, že právě ona *by měla zaujmout privilegované místo staré královny věd*. Svět matematiky je rigorózní a jasný a pokud se i ostatní vědy podvolí jejímu režimu, *budou mít účast na těchto jejích nesporných kvalitách*, což je pro každou vědu neoddiskutovatelné plus.

Další příčinou detronizace metafyziky byla i postupná *empirizace* lidského poznání. Post-středověký odvrát od *onoho světa* a novověkem oslavovaný příklon k *tomuto světu* musel být zákonitě následován poklesem zájmu o metafyzický přístup ke skutečnosti.

Fenomenizace, tj. *subjektivizace* poznání, o které se postaral hlavně I. Kant, představovala pro metafyziku rovněž nesmiřitelného nepřitele. Ještě dnes nemálo myslitelů opakuje únavnou a otřepanou mantru o tom, že po Kantovi je návrat k metafyzice *zhola nemožný*.

V neposlední řadě se na odstavení metafyziky podílelo i to, že nová věda byla schopna produkovat techniku se všemi jejími podivuhodnými dopady do lidského života. Na počátku jejího vývoje se více poukazovalo na *prospěch a přísliby* technizace života a ve srovnání s jejími konkrétními výsledky a slibnými budoucími očekáváními se metafyzika nutně jevila jako zcela sterilní a neúčinný způsob poznání, který musí ustoupit před úspěšnou moderní vědou. Všichni známe *Kantův nářek nad neplodností metafyziky*, jež byla na pozadí výsledků novověké techno-vědy postupně odsuzována do stále žalostnější pozice zapomnění. Kdo by si této chudé a nevábné, z trůnu sesazené královny ještě všimal a prokazoval jí nějakou úctu?

Radikální změna pohledu na život

Výše zmíněná schopnost metafyziky obhajovat první principy rozumu jí sice zůstala zachována, ale ve světle úspěchů nové vědy *už to nic zvláštního neznamenal*. K čemu je umět dokázat platnost těchto principů s absolutní jistotou, když to nevede ke zhotovení nějakého užitečného technického prostředku? Svět a lidská očekávání se prostě *posunuli někam úplně jinam* a spor o jistoty a nejistoty ztratil téměř vše ze své původní vážnosti. Hypotéka nejistoty, která spočívá na moderní vědě, již nikoho neruší, protože *jí navzdory* se může vykázat přímo fantastickými výsledky. Metafyzika může klidně nárokovat svůj primát a chlubit se svými jistými postupy, ale jsou to matematika, fyzika, chemie a jiné exaktní obory, díky nimž jezdíme auty a létáme letadly, používáme mobily a počítače či užíváme kvalit moderní medicíny. Každý rozumný člověk dá přece *přednost užitečným vědám* před teoriemi, které k vědecko-technickému pokroku nijak nepřispívají.

Postmoderna navíc rezignovala na *všechny jistoty* a nedokazatelnost objektivitu lidského rozumu se *z defektu nakonec proměnila ve ctnost*. Starý spor o jistoty byl překonán jako nezajímavý a principiálně nežádoucí. V této situaci získává věda *bezkonkurenční postavení*, protože i přes svou nepřekonatelnou hypotetičnost (předpokladnost) vydává plody, bez nichž si náš život nedokážeme představit.

Obrana zneuznané panovnice

Jenže tak jako *nelegitimně sesazená* královna zůstává i nadále královnou, ačkoliv už není většinou lidí uznávaná a přijímaná, tak ani metafyzika *nepozbyla své prastaré výsostnosti a nadřazenosti* nad ostatními vědami, třebaže se tomu moderní vzdělanci sborově smějí. Když se před ní Aristoteles skláněl jako před úctyhodnou vládkyní, nečinil tak s neupřímnou servilností, nýbrž *s jasným vědomím kritického filozofa*. Znal totiž důvod, proč jsou všechny tzv. partikulární vědy odsouzeny k pouhé víře ve výchozí principy, a proč se metafyzika z této víry vymaňuje.

První principy rozumu (princip sporu a princip identity) *nepocházejí z omezených oblastí výzkumu*, které tyto partikulární (speciální) disciplíny zkoumají, nýbrž jsou výrazem bytostné povahy *všech zkoumatelných sfér*, takže je může kriticky uchopit pouze nějaký ne-partikulární obor, jímž je právě *metafyzika*. V symbolickém vyjádření platí princip sporu a princip identity o A, B, C, D, E, F... Z (úplně o všem) a bez jejich platnosti *by nebylo nic*, neboť aby se vůbec nějaká pluralita čehokoliv (A, B, C, D, E, F...

Z) vyskytovala, musí mít každý moment této plurality svoji vlastní identitu ($A=A$, $B=B\dots$) a díky ní se lišit od jiného od sebe (A není B , B není C atd.). Jelikož partikulární vědy zkoumají pouze *vymezený sektor* (část, pars) skutečnosti (např. matematika sektor „ A “, fyzika sektor „ B “, chemie sektor „ C “ atd.), patří problém všerozsáhlé platnosti prvních principů (platných pro A , B , C , D , E , $F\dots$) k *širšímu kontextu každé částečné-partikulární vědy*, a právě z tohoto důvodu ho žádná z nich nemůže učinit tématem svého vlastního speciálního (metodicky limitovaného) výzkumu.

Aristoteles si byl vědom toho, že nejsilnější způsob dokazování spočívá ve *vylučování opaků*. Chci-li dokázat platnost „ A “, musím prokázat, že *neplatí „non A “* (např. chci-li dokázat, že člověk je svobodný / A /, musím prokázat, že jakýkoliv druh popření svobody neboli jakýkoliv druh determinismu /non A /, je nutně nepravdivý. Co je oním „non A “, jehož platnost musí být takovým důkazem vyloučeno? Je jím B , C , D , E , $F\dots$ Z neboli *vše kromě A* . Podobného důkazu je ale schopna pouze věda, která umí myšlenkově obsáhnout *úplně vše* (A +non A), což není v možnostech žádné partikulární vědy a je naopak prastarou výsadou metafyziky. Proto může metafyzika dokazovat přes *kontradiktorní opozice*, kdy vyvrácení jednoho opaku znamená *verifikaci* druhého opaku (viz. kontradiktorní opaky nemohou být zároveň ani pravdivé ani mylné, takže je-li prokazatelně mylný jeden z nich, *je nutně pravdivý ten druhý*).

Oproti tomu partikulární vědy mohou dokazovat jen v rámci *opozic kontrárních* (protiklady jen v určitém omezeném rámci, tj. jen na metodicky vymezeném poli výzkumu té které vědy, které se nikdy nekryje s celkem skutečnosti; jde konkrétně o opačné, vzájemně si konkurující matematické, fyzikální, chemické, biologické, sociologické atd. teze). Z tohoto důvodu nejsou tyto vědy schopny své teorie verifikovat, nýbrž toliko *falzifikovat* (vyvrácení jednoho kontrárního opaku *není verifikací toho druhého*, neboť kontrární opaky mohou být *zároveň mylné*). Princip falzifikace, s nímž ve své slavné epistemologii operuje Karl Popper, není žádným jeho revolučním objevem. Jde o velmi starou pravdu, která byla známá už Aristotelovi.

Námítka proti výjimečnosti metafyziky

Proti výše řečenému by šlo ale vznést přinejmenším jednu zásadní námitku, která se jeví jako nepochybná falzifikace uvedeného výkladu. Vždyť například moderní astronomie, která je partikulární vědou, nad veškerou pochybnost *dokazuje* celou řadu pravd (třeba o pohybu Země kolem Slunce, o rychlostech pohybu astronomických těles, o jejich velikostech a vzájemných vzdálenostech apod.), což znamená, že *nejenom falzifikuje* všechny mylné teorie, ale dokonce spolehlivě *verifikuje* ty správné a pravdivé.

Na tuto námitku je třeba odpovědět následně. Za prvé, jak jsme již uvedli, astronomie sdílí osud každé partikulární (speciální) vědy v tom, že pouze *věří* v platnost axiomů (např. matematických) a prvních principů rozumu (p. sporu a p. identity), což její důkazy *epistemicky oslabuje*. Astronomie, stejně jako každá jiná věda s omezeným rozsahem svého bádání, může maximálně tvrdit, že *za předpokladu platnosti a , b , c* (věřené axiomy) platí tyto a tyto závěry (d , e , f).

Za druhé, problém moderních speciálních věd, astronomii nevyjímaje, je komplikován povahou *hodnocení vztahu makrosvěta a mikrosvěta*. Abychom tuto zásadní obtíž konkrétněji ilustrovali, přečtěme si, jak se k ní vyjadřuje americký fyzik Anthony Rizzi ve své knize *Science before science*: „Věda hovoří o tom, že člověk se skládá z atomů; člověk obsahuje cca 10^{28} atomů. Věda si nikdy neklade otázku: je člověk jednou skutečností, či je 10^{28} skutečností? Nemůže být stejným způsobem a zároveň 1 a $10^{28}\dots$ To je otázka pro filozofii, ne pro fyziku.“

V čem tedy tato obtíž spočívá? Nejen v tom, co A. Rizzi v uvedeném textu otevřeně vyslovuje – už to je speciální vědou neřešitelný problém –, ale i v tom, že zde máme *dvě oblasti s naprosto nevyjasněným vztahem*. Vědci tvrdí, že *skutečnost jsou v posledku atomy a jejich interakce*, což ovšem *smyslově nijak nevnímáme*, takže z toho vychází, že to, co *smyslově vnímáme* (makrosvět), je v podstatě *grandiózní iluze*. Jaký je poměr mezi *makrosvětlem a mikrosvětlem*, která realita je *ta pravá* a která je *pouze zdánlivá*? A pokud je tato alternativa (pravý-zdánlivý) falešná, jak máme tento závažný problém vlastně řešit? Je zřejmé, že *žádná speciální věda* (matematika, fyzika, chemie, astronomie atd.) nám zde *žádné vysvětlení nepodá*, neboť k tomu *není metodicky způsobilá*.

Ve hře je proto možnost, že se domněle spolehlivé důkazy astronomie *týkají iluzorní reality a jsou tudíž samy iluzorní*. Co na to astronom řekne? Zvolí-li právě nastíněnou odpověď, zásadně zrelativizuje hodnotu astronomických důkazů. Bude-li naopak trvat na *opravdové, nezdánlivé* reálnosti makrosvěta, bude v ní *pouze věřit*, neboť jako astronom nedisponuje žádnými metodickými prostředky pro verifikaci této teze a falzifikaci opačné teze o iluzornosti *smyslově vnímaného makrosvěta*. I v této druhé variantě tedy dochází k *významnému oslabení relevance jeho astronomických důkazů*. Sečteno a podtrženo: bez metafyziky se na tomto problémovém poli neheme z místa.

Nastíněná problematika je natolik zásadní, že klade otazník dokonce i nad samotnou schopnost falzifikace, která je speciálním vědám moderními epistemology přisuzována. Ale to už by nás dovedlo příliš daleko.

Na závěr tedy můžeme podotknout, že novověké zneuznání metafyziky není rozhodně kryto nějakým kritickým myšlenkovým výkonem. Je nutné ji naopak hodnotit jako *prostoduchou vzpouru moderního ducha proti objektivnímu řádu skutečnosti a lidského myšlení*. Tzv. kritičnost moderny je ve svých důsledcích tragický mýtus, jehož se bohužel masy pokrokových „vzdělavců“ nechtějí za žádnou cenu vzdát.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/tragika-sesazeni-stare-kralovny-ved/>